

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻ ԲԱՆԱՀԻՒՍՈՒԹԻՒՆԻՑ

Խ. Փ Ո Ր Բ Ե Է Ե Ա Ն Ի

Ա.

Ա Ի Ե Տ Ի Ս Ն Ե Ր

1.

Այստեղի գիւղերում կայ մի գեղեցիկ սովորութիւն, որ առաջ քաղաքներում էլ է եղել. ճրագալոյցի երեկոյեան իւրաքանչիւր թաղի երիտասարդները բաժանւում են խմբերի, շրջում ամենքի տները, աւետում ֆրիստոսի ծնունդը ու երգում այս «աւետիս» կոչուած երգերը, փոխարէնն ստանում են հիւրասիրութիւն, մի մեծ «խալաճ», երկու գաթայ և մի քանի կոպէկ էլ փող. արդիւնքը գնում է աւետիսի տան զանձանակը, մխսւում է զանազանակերպ, մեծ մասամբ «խօնաշմայի», այսինքն քէֆի, որին մասնակցում են թաղի բոլոր երիտասարդները, բայց վերջին ժամանակներս սկսելին մխսել բարեգործական նպատակով:

Ամեն մի թաղի երիտասարդները ձմեռները վարձում են աւետիսի տուն, առաջներն այստեղ հաւաքուել, ուրախացել և աւետիսներ են սովորել, բայց հիմայ այդ տեղերը դարձել են թղթախաղի կայաններ. այդ տները կառավարւում են ընտրուած երկու երիտասարդներով, որոնք կոչւում են «իգիտ աղասիներ». նոցա պարտականութիւնն է պահել կարգ ու կանոն աւետիսի տանը, զսպել անկարգ անդամներին, լուծել թաղական երիտասարդների վերաբերեալ բոլոր հարցերը, հարսանիքների ժամանակ հաւաքել իրանց յատկացրուած տուրքերը, Ջատկի ժամանակ հաւաքել իրանց ստորագրուած երիտասարդներին ու «սանձախ» ձգել և ուրիշ գործեր կատարել:

Աւետիսների թիւը հինգ է, որոնցից «Աստղ մը ելաւ» և «Երանելին» բոլոր գիւղերումն էլ երգւում են, իսկ միւս երկուսից—«Ծնծացէ՛քը» միմիայն Թոփտիւում, «Յիսուս-Յիսուսը» միմիայն Ջալթրում, «Պօքն Աստուծոյ» միմիայն Մեծ-Սալայում: Մրանցից ամենաառօրեան, ամենահասարակն հաշւում է «Երանելին», որը, ինչպէս վերը յիշեցինք, երգւում է բոլոր գիւղերումն էլ, բայց զանազան գիւղերում ունի իր տարբեր վարիանտը: Մենք վերցնենք Ջալթրի ու Թոփտիի վարիանտները:

Ձալթրում երգում են.

Քեզ երանի, կոյս Մարիամ,
Պըտոր ծնանիս Աստուածորդին,
Աստուածորդին, Հայր, Սուրբ

Հոգին:

Մարիամ բերեց իւր մէկ որդին,
Բերեց իւր հետ աշակերտութին.
Մենք գրեցինք Ա, Բ, Գ, Դ.

Նա կ'կարդար բերականներ.

Մենք գրեցինք քերականներ,

Նա կ'կարդար սաղմոսարան.

Մենք գրեցինք սաղմոսարան,

Նա կ'կարդար աւետարան.

Մենք գրեցինք աւետարան,

Նա կ'պաշտէր Աստուածաբան.

Աստուածաբան ու միաբան,

Պահիր ամենքիս միաբան.

Աբեղաներ իրար եկան,

Յեղոց-ցեղոց կենճէ շարեն.

Բարակ երեսոյն թուղթ գրեցին,

Կոյս Մարիամին ուղարկեցին.

—«Մարիամ, արի առ մէկ որդիդ,

Քո մէկ Որդիդ, Հայր, Ս. Հոգիդ.

Նա մեզ շարաւ աշկերտութիւն:

Նա մեզ արաւ վարպետութիւն:

Մարիամ կորուց իւր մէկ Որդին,

Թէ իժեք օր, իժեք գիշեր,

Թէ իժէք օրէն ետե.

Ճամբորդներուն հարցունք ըն-

կանք.

Մարիամ, տուր մեզ բարի նշան,

Որտեղ տեսանք, քեզ հոն ասինք.

Երուսաղէմ ծեր մը տեսանք,

Քաջ գաւազան ունէր ափին.

Քաջ գաւազան ունէր ափին,

Աւետարանն ալ հետ գիրկն է.

Անձրե հագեալ շալէ շապիկ,

Դիւիս ի վեր արե ծագեալ.

Ձեզ օգնական, մեզ պահապան

պահիր,

Ամեն տարի բարե հասնիք,

Ձեզ սիրելով ամենքս միաբան:

Թոփաթի վարիանտը.

Երանելի կոյս, Մարիամ,

Որ կոյս էիր, կոյս ծնեցար.

Ծնաւ հրէք Աստուածորդին,

Աստուածորդին, այն Ս. Հոգին.

Մարիամ առաւ իւր մէկ Որդին:

Տարաւ նրան աշկերտութեան.

Երբ այբուբենն հրէ գրեցին,

Նա կ'կարդար Սաղմոսարան.

Սաղմոսարան հրէ գրեցին,

Նա կ'կարդար շարակններ.

Շարակներ հրէ գրեցին,

Նա կ'կարդար Աստուածաբան.

Քուց էիր խուց կենկին շարեն(?)

Բարեկան թուղթ գրիցին,

Կոյս Մարիամին գիր խրկեցին.

—«Մարիամ, արի, առ, քու որ-

դին.

Քու մէկ Որդիդ, այն Ս. Հոգիդ.

Նա չէր անէր աշկերտութիւն,

Մեզի կանէր վարպետութիւն:

Մարիամ կորուց իւր մէկ Որ-

դին,

Իւր մէկ Որդին, այն Ս. Հոգին:

Ժոռ գար, կուլար, աղաղակէր,

Ճամբորդներուն հարցունք կա-

նէր.

Մայր, մեզի տուր բանիդ նշան:

Որպէս տեսնենք, այնպէս պատ-

մենք.

Իսկի տեսանք Քու մէկ Որդիդ.

Քու մէկ Որդիդ, այն Ս. Հոգիդ.

Ես ոչ ոսկով եմ ցանկացեալ,

Ոչ իմ Որդուս եմ ցանկացեալ.

Շալէ շապիկ ի լոյս անձին,

Դիւսագարան արեագոյն.

Ես ոչ ոսկով եմ ցանկացեալ,

Արդաթի պէս պայծառ կենաս.
Ծեր մը տեսանք յԵրուսաղէմ,

Ուաչ, գաւազան ունէր ձեռքին,
Աւետարան ահէկ գիրկն:

Երկու վարեանտների իմաստն էլ միևնոյնն է. տարբերութիւնը խօսքերի աղաւաղման մէջն է. երգողներն իրանք չեն հասկանում խօսքերը, ուստի խիստ հեշտութեամբ են աղաւաղում: Ամեն տողից յետոյ բոլոր աւետիսների մէջ էլ կրկնուում է «աւետիս» խօսքը:

2.

«Երանելին», ինչպէս ասեցինք, ամինաստվորականն է, երգւում է առնասարակ զարիւնների տանը, իսկ «Աստղ մը ելաւ» հաշուում է ամենալաւը, երգւում է աղանիւրի տանը. այս մէկը հաշուում է հին աւետիս. ծերերը այնքան են սիրում այս աւետիսը, որ հիթէ ճրագալոյցի երեկոյեան շնորհաւորելու եկող տղայքը չիմանան այդ երգիչ՝ նոքա մեղք կրհամարեն նրանց ներս ընդունելը, բայց Բնչու են սիրում, երևի իրանք էլ չգիտեն. սիրում են, որովհետեւ իրանց նախնիքներից էլ սիրուած է եղիւ. կարելի է թերեւս բացատրել նաև նրանով, որ սա որպէս հին աւետիս, շատերը չգիտեն և ծայրէծայր բերանացի իմանալը պարծանք է. իսկ յայտնի է, որ ծերերն սիրում են իրենց անցեալով մրցման մէջ մտնել երիտասարդների հետ: «Աստղն ելաւն» էլ ունի իւր վարիանտները. բայց տարբերութիւնը նոքա մէջ շատ չնչին է. օրինակ Չալթրում երգում են.

Աստղն ելաւ ի Հրէաստան,
Իսկ Թոփտիում,—

Աստղ մը ելաւ արևելքէն և այլն:

Դրա համար էլ մենք կրերենք միմիայն Թոփտիի վարիանտը.

Աստղ մը ելաւ արևելքէն,
Իմաստասէրք զարհուրեցան,
Աստղաբաշներ ժողովեցան,
Շատ քննելով զայն չիմացան,
Իւրեանց մէջ կոյր մը գտան,
Թւէն մտած, առին, ելան.

Երբ այն աստղն, որ հայեցաւ,
Այն կուրացեալ աչքը բացաւ.
Նղբայր, սա մեծ աստղն—նշան,
Թագաւոր ծնեալ հրէից արքան,
Մեղքոն, կասպար և Բաղդասար,

Իժեք թագաւոր, ազնուականք,
Պորհուրդ արին իւրեանց մէջ,
Նրթանք, տեսնենք հրէից արքան.
Շատ հեծելով ճամբայ ելան,
Աստղն ցուցնէր նոցա ճամբան.

Ցերեկը հրեշտակ երևեցաւ,
Գիշերը աստղն լոյսի նման.
Գնացին, ելան Հրէաստան.
Հրէաստան երկիր մտան,
Երուսաղէմ քաղաք մտան.

Վասն այն համբոյն յոյժ տըր-
տմեցան,
Զոր տեսան, հարցմունք արին,
Որտեղ ծնեալ հրէից արքան.
Նորա տային հարց պատասխան.
Մենք չենք լսէ՝ այդպիսի բան,
Թէ իժեք օր և իժեք գիշեր
Աստղն խափան եղև նոցա,
Թէ իրեք աւուր յետև անց
Այլով աստղն երևեցաւ.
Աստղն տեսան ուրախացան,
Ի մէջ աստղին կոյս մը տեսան,
Ի մէջ աստղին կոյս մը տեսան,
Ի մէջ աստղին լոյսն ալ տեսան.
Գնաց այն աստղն կայնեցաւ,
Տէրուն հերէն լոյսի նման.
Գնացին իլան ի դօռաւ այլուին,
Այլուի այն սուրբ անապատէն.
Թէ ծեր մտաւ իւր տեսութեան,
Նա ծեր տեսաւ իւր նմանին.
Մանուկ մտաւ իւր տեսութեան,

Մանուկ տեսաւ իւր նմանին.
Տղան մտաւ իւր տեսութեան,
Տղան տեսաւ իւր նմանին.
Եւան ասին մէկզմէկու,
Զվկայած բաներս բանեաց,
Թէ իրեքն ալ միաբան մտան.
Յիսուս տղան գիրկն կոյսին նը-
ման,
Օրօրեցին մօրը գիրկը.
Օրօր կուտար Սուրբ զաւակին,
Օրօր կուտար Սուրբ զաւակին.
Սուրբ կուսական կայտներ բե-
րին,
Ճառագայթի լոյսի նման,
Կլարհուրէր մօրն տղան.
Ոսկի, կնդրուկ, զմուռ բերին,
Ստեղծողէն ընծայ տուին,
Ծունր զննլով Երկրպագին.
Այն օր եղած թագաւորին.
Տացցէ աշխարհ խաղաղութիւն,
Ամեն բարբաջ աղատուիւն:

3.

«Յիսուս-Յիսուսը» հասարակ աւետիսներէից է և, ինչպէս
վերև յիշեցինք, երգուում է միմիայն Զալթրում Այս գիւղում պահ-
պանուել է մի հին սովորութիւն. ճրագալոյցի երեկոյեան նշա-
նած տղայքը իրանց ընկերների ու աղգականների հետ զնում են
իրանց նշանուածների տները, տանեցոց թոյլտուութեամբ ներս
մտնելուց յետոյ, փեսան համբուրում է տանեցոց բոլորի ձեռնե-
րը և ապա կանգնում տան դռան մօտ, մինչև որ ընտանիքի ա-
ւագ անդամը չի հրաւիրում նստել ու պատուով հանում վերի
պատը: Քիչ յետոյ դուրս է գալիս իւր թագնուած տեղից փեսի
հարսնացուն ու համբուրում եկւորների ձեռները: Սրանից յետոյ
տան արական անգամներից մէկը ըստանում է եկւորներին արագ
և խնդրում, որ երգեն աւետիս. ահա այստեղ սովորաբար երգում
են «Յիսուս-Յիսուս» աւետիսը: Երգելուց յետոյ արդէն փեսան
հանում է իւր ծոցից հարսի ու նրա աղգականների համար բե-
րած ընծաները և զնում սեղանի վերայ, իբր պատասխան սորան
հարսի աղգականները իսկոյն բերում են իբնից պատրաստած
ընծաները փեսի ու նրա աղգականների համար և իրանց ձեռնե-

բով դնում փեսի ծոցը: Ընծաները լինում են առհասարակ թեռնովիներ, փռչի շալեր, պաճախլըներ և այլն: Երկար նստելուց, լաւ յարգուելուց յետոյ, փեսան իւր ընկերներով սեղանի վերայի ուտելիղէնները լեցնում են թաշկինակների մէջ և վերցնում իրանց հետ: Գնալու ժամանակ երգում են այլևս մի աւետիս և բարի գիշեր մաղթելով՝ հեռանում: «Յիսուս-Յիսուսը», իբրև մի-միայն մի գիւղում երգւող աւետիս, վարիանտներ չունի:

Յիսուս-Յիսուս աշակերտաց,
Վաթսուն և վեց հայրապետաց.
Հետ երթային, հետ քարոզէին,
Անկալ զլուր լուսաւորչին.
Գնացին ելան ի ծայր ծովուն,
Որտեղ կայնած կային նաւեր.
Եղբայր, առէք, հլէք նաւորդիք,
Ես ձեզ անեմ բազում աղօթ:
Մեզ չպիտի բազում աղօթ,
Մեզ պէտք է բազում դրամ.
Պաշակներեց, դրամ կազմեց.
Յերիս նաւուէր ելան իւր նաւ,
Հրամանք էին հալման քամուն:
Ծով տականց պղտորուեցաւ.
Եղբայր, այս ինչ մարդ մեղաւոր,
Մարդ մեղաւոր, բայց ալնոր,
Ելան ի վեր, բնկան ի ոտք,
Դուն մեր Յիսուս, դուն մեր
Քրիստոս,
Եղբարք, պահէք, քուն մի եղէք,
Ես ձեզ անեմ բազում աղօթ.

Թռչունք ելան քաղցրագիշեր,
Հաւն ալ խօսեց երեք բերան.
Եղբարք, հլէք անուշ քներէդ,
Հաւսար թիւիւր հաստատեցան.
Օրհնած ծովուս, օրհնած նա-
ւորդ,
Օրհնած նաւորդք պազիրիւնա-
ւեր.
Ուն ալ Տիրոջ արքայութիւն,
Նա ձեր մեղ մեղացն թողութիւն,
Ձեր ծնողաց արքայութիւն.
Եւ Յիսուս է և Քրիստոս
Օրհնած այս տունիս տանտէ-
րեր.
Եւ Պօղոս է, և Պետրոս է,
Օրհնած այս տունիս կտրիճներ.
Աստուած, այս տունիս շէն պա-
հէ,
Շէն պահողին ալ առողջ պահէ.
Ամեն տարի բարև հասնիք,
Ձեզ սիրելով հաւասար: Ամէն:

4.

Զորրորդ տեղն է բռնում «Յնծացէքը». սա էլ շատ սովաւ է երգւում, այն էլ, ինչպէս ասացինք արդէն, միմիայն թոփախում. վերջինումս էլ զխոցողները շատ քիչ են. եթէ պատահի այնպիսի տեղ. որ միւս աւետիսները երգելուց յետոյ էլ ուրիշը պահանջեն, այն ժամանակ, ինչպէս իրանք են ասում, սա էլ են շքեղալուծ:

Յնծացէք և հաւատացէք,
Այսօր ցնծում է մեր Քրիստոսը.

Յնծայ երկինք, ցնծայ գետիկ,
Այսօր Աստուած երկնելին,

Յնծայ այսօր աստղ և լուսին
Այսօր ծագեաց լոյս մեր երկ-
նային.

Յնծայ այսօր ծառ ու ծաղկունք.
Այսօր բաւ վաշտն իր կուսին,
Յնծայ հրեշտակ, ցնծայ մայրիկ,
Այսօր բերին տրտմեալ հովուին.
Յնծայ ձուկն ի մէջ ծովուն,
Այսօր փորձեց զոյգն տէրուն.
Յնծայ հայրն, ցնծայ մայրն.
Այսօր կուսաց ի տօնս պաշտին,
Յնծայ մեր տէր ի խորանին,

Սարկաւազները առաջ բերին.
Յնծայ այսօր սուրբ մարգարէ,
Որոնցոց բանն կատարի.
Աղաղակէր մինն ենայի,
Կոյս յեղացին որդի ծնդին
Նա մեծ Աստուած որդին.
Աւետիսն ալ Ս. Գաբրիէլի,
Մեծ աւետիօք Գաբրիէլին,
Բան յիշայցին Որդին ծնդիբ
Գայ Բեթղեհէմ Հրէաստանին,
Ըզ Միքայէլ մարգարէին:

5.

Հինգերորդ աւետիսն է «Պօքն Աստուծոյ», որ երգում է
միմիայն Մեծ-Սալայում:

Պօքն Աստուծոյ առաքեցաւ,
Բնակիլ յարգանդ ի ս. կոյսին,
Զոր մարդարէք մտօք տեսին,
Յառաջագոյն զուշակեցին.
Հրեշտակապետ, զու Գաբրիէլ,
Երանի տար Մարիամոյն.
Քեզ երանի կոյս Մարիամ,
Պիտի ծնանի Աստուածորդին,
Ս. Յովհաննէս իւր մօրն յար-
գանդ,
Երկիրպագին զԱստուածածին.
Աստղն երև ի արեւելք,
Յառաջնորդին Բաղդասարին.
Որտ սքանչելի բաներ եղաւ,
Վասն ամուսեան ճանապարհին.
Ելան եկան Երուսաղէմ,
Որպէս նային զԱստուածորդին.

Յառաջ երթաք ի Բեթղեհէմ,
Մանուկն ծնաւ ի քարայրին.
Երեքն միաբան մտին տեսին,
Տղայ տեսին ի գիրկ կոյսին.
Նոքա տեսին հաւատացին,
Եւ հաւատով երկիրպագին.
Թէ Յիսուս է, թէ Քրիստոս է,
Օրհնած տունիս տանուտէրին,
Թէ Սառա է, թէ Մարթա է,
Օրհնած տունիս տանտիկիննե-
րուն.
Թէ Պօղոս է, թէ Պետրոս է,
Օրհնած տանիս կարիճներին.
Աստուած, զայս տունը շէն պա-
հէ,
Շէն պահողն ալ առողջ պահէ,
Մինչև գալուստն Փրկչին: